

RUTA PER A L'ESTUDI DEL METGE, REGIDOR I BATLE REPUBLICÀ EMILI DARDER I CÀNAVES

Projecte d'innovació i millora de la qualitat docent de l'IRIE PID222414 (2022-24): *Viu la Història! Llocs de memòria per a l'estudi del llegat democràtic del segle XX*

IP: Elisabeth Ripoll Gil

UIB-GOIB

**Institut de Recerca
i Innovació Educativa**

Estudis de la Cultura, la Societat,
la Comunicació i el Pensament Contemporani

ÍNDIX

1.Introducció i objectius	3
2.Transitar i historiar l'espai a través dels Llocs de Memòria.....	3
3.El llegat polític, social i cultural d'Emili Darder i Cànaves a través d'un itinerari.....	5
Emili Darder Cànaves, compromès amb la cultura i la societat	6
Aturada 1: Bust d'Emili Darder a sa Plaça de sa Porta des Camp	6
Emili Darder i la vessant política.....	15
Aturada 2: Stolpersteine o Pedra de la Memòria davant l'Ajuntament de Palma....	16
Emili Darder, víctima de la repressió franquista	24
Aturada 3: El Castell de Bellver, centre de reclusió.	24
Aturada 4: Mur de la Memòria al cementiri de Palma	27
4.Epíleg	30
5.Bibliografia.....	31
6.Recursos audiovisuals	32
7.Webgrafia	32

1. Introducció i objectius

Nascut a Mallorca el 1895, Emili Darder i Cànaves va dissenyar i impulsar campanyes de divulgació d'higiene i prevenció de malalties, va treballar en la millora de les infraestructures educatives, de les condicions de vida de la població treballadora i va mostrar també un compromís cultural a través de la participació i presidència de l'Associació per la Cultura de Mallorca. Empresonat després del cop d'Estat i amb una fràgil salut, va ser afusellat el 24 de febrer de 1937, als 41 anys. La seva vida i obra, amb un evident caràcter modernitzador, van transcendir a la seva mort i avui representen un llegat que s'ha de difondre entre els estudiants i la societat civil en general.

L'objectiu principal del projecte és dissenyar un itinerari com a estratègia didàctica per a l'ensenyament-aprenentatge de la Història entre l'alumnat del Grau d'Educació Primària. Pel que fa als objectius específics trobam els d'implementar experiències d'ensenyament-aprenentatge de la Història contemporània a través de la Memòria Democràtica, aprofundir en l'estudi biogràfic d'Emili Darder i Cànaves com a estratègia d'adquisició de continguts curriculars, procedimentals i actitudinals i millorar el coneixement de l'entorn de l'alumnat, en aquest cas, de la ciutat de Palma, a través de Llocs de Memòria vinculats a la Segona República i la Guerra Civil espanyola.

2. Transitar i historiar l'espai a través dels Llocs de Memòria

El concepte «Llocs de Memòria» va ser encunyat per Pierre Nora als anys vuitanta, en un procés de renovació historiogràfica viscut a França. Tot i que no va estar exempt de crítiques, l'èxit del seu treball va ser notori en visualitzar una sèrie de llocs, objectes i pràctiques que van fer possible aprofundir en el coneixement dels col·lectius humans en el passat. És a dir, els Llocs de Memòria representen un conjunt heterogeni d'elements que afavoreixen el coneixement de la memòria col·lectiva.

Francisco Ferrándiz¹, seguint els postulats de Nora, explica que els Llocs de Memòria podrien dividir-se en tres eixos bàsics: materials, simbòlics i funcionals. En aquestes categories es podrien circumscriure aspectes tan diversos com ara monuments, arxius, símbols, commemoracions o cementiris, entre d'altres.

¹ Ferrándiz, F. (2011). Lugares de memoria. A Escudero Alday, R. (Coord.). *Diccionario de memoria histórica. Conceptos contra el olvido* (pp. 27-33). Los libros de la Catarata.

Per a Albert Balcells² un Lloc de Memòria és un espai o monument, material i definit, dotat de capacitat commemorativa, al voltant del qual es desenvolupen rituals civils de contingut polític. Ja sigui prenent una definició més o menys àmplia, tant Balcells com Ferrándiz assenyalen que els Llocs de Memòria canvien i evolucionen i es poden revitalitzar o caure en decadència, influïts per l'administració pública i la societat civil.

La premissa principal en el disseny de l'itinerari consisteix en què els Llocs de Memòria ens ajuden a reconstruir una geografia de la Segona República, de la repressió vinculada a la Guerra Civil espanyola, així com de la recuperació de la Memòria Democràtica, oferint a l'alumnat una aproximació científica, basada en una didàctica crítica i en connexió entre el passat i el present.

És a dir, els Llocs de Memòria tenen un valor formatiu destacat i ens permeten desenvolupar múltiples opcions en els processos d'ensenyament i aprenentatge de les Ciències Socials, concretament de la Història. Els llocs vinculats a la repressió i els llocs reinterpretats des de l'òptica de la Memòria Democràtica són espais de transmissió de valors com la llibertat, la justícia i els drets humans. Es tracta d'escenaris que relaten una història en majúscules, reconstruïda a través de la metodologia científica, i alhora són escenaris de memòries individuals.

Cal no oblidar, però, que el procés de recuperació de la memòria implica un treball científic i alhora de difusió pública, a través d'activitats tan diverses com la investigació històrica i la contrastació de fonts, la protecció de l'espai, la senyalització i la divulgació.

En aquest treball es reconstrueix la biografia de qui va ser batle de la ciutat de Palma en el moment del cop d'Estat el 1936 a través d'un itinerari didàctic que recorre diversos Llocs de Memòria a la capital balear. Es tracta d'una ruta que ens permet transitar i historiar l'espai partint d'una base biogràfica, dissenyant un mapa de la repressió i de la recuperació de la Memòria Democràtica.

Com indica Ángel Licerias³ els itineraris didàctics en si mateixos ja no representen una metodologia innovadora, si bé continuen representant –sempre que comptin amb una preparació correcta– un recurs destacat en els processos d'ensenyament-aprenentatge de les Ciències Socials, en afavorir el desenvolupament de competències conceptuals, procedimentals i actitudinals. A l'anàlisi de Licerias, ens agradaria afegir i incidir que en el disseny d'itineraris cal tenir present dos aspectes fonamentals: el primer és donar valor i

² Balcells, A. (2008). *Llocs de memòria dels catalans*. Proa.

³ Licerias Ruíz, A. (2018). Los itinerarios didácticos en la enseñanza de la geografía. Reflexiones y propuestas acerca de su eficacia en educación. *Unes. Universidad, Escuela y Sociedad*, 5, 67-81.

oferir una perspectiva interdisciplinària; el segon element a tenir en compte, en treballar un itinerari des de la perspectiva de la Memòria Democràtica, és que les investigacions històriques són el punt de partida obligatori davant de qualsevol proposta. En altres paraules, el treball històric-científic és el que dóna sentit a la didàctica de la Memòria Democràtica, basada sempre, en fets verídics i verificables. Defensem una pedagogia que posi en valor els coneixements històrics, més enllà de fórmules didàctiques buides de contingut.

3. El llegat polític, social i cultural d'Emili Darder i Cànaves a través d'un itinerari

La figura d'Emili Darder i Cànaves ha estat objecte d'estudi i difusió per part de diversos investigadors, com Sebastià Serra⁴, Arnau Company⁵ i Lina Moner⁶, que han donat a conèixer la seva trajectòria vital com a metge, com a polític compromès amb les millores sanitàries, educatives i culturals a Palma, i com a represaliat arran del cop d'Estat de 1936. La intensa i compromesa tasca de qui fos regidor i batle de Palma es tradueix en un ampli conjunt de fonts bibliogràfiques i primàries que permeten al docent desenvolupar una experiència didàctica significativa i de caràcter interdisciplinari. Aquesta proposta es basa en un itinerari que, a través de diversos Llocs de Memòria, reconstrueix la biografia de Darder. Es treballen, per tant, continguts històrics relatius a la Segona República i la Guerra Civil espanyola i s'incideix en el procés de recuperació de la Memòria Democràtica. A continuació, detallem els Llocs de Memòria que configuren el recorregut i que es posaran en relació amb els episodis biogràfics més destacats. Això no obstant, cal tenir en compte que la ruta pot configurar-se tenint en compte altres espais, que si bé no es troben senyalitzats de manera específica, formaren també part del periple vital de Darder.

Dades de l'itinerari relatiu a Emili Darder i Cànaves				
Lloc de Memòria	Ubicació geogràfica	Distància i transport	Durada de la visita	Accesibilitat
Bust d'Emili Darder	Plaça de sa Porta des Camp (Palma)	Punt d'inici de la ruta	15 minuts	Sense barreres arquitectòniques

⁴ Serra Busquets, S. (2001). *Els elements de canvi a la Mallorca del segle XX*. Edicions Cort.

⁵ Company Matas, A. (2008). *Emili Darder Cànaves. El darrer batle republicà de Palma*. Ajuntament de Palma. Company Matas, A. (2011). *Emili Darder i Cànaves: recorreguts en memòria del darrer batle republicà per conèixer la seva vida i obra*. Ajuntament de Palma.

⁶ Moner Mora, L. (2012). *Emili Darder i Cànaves (1895-1937). Metge i polític, víctima de la repressió franquista*. Fundació Emili Darder.

Pedra de la Memòria	Plaça de Cort (Ajuntament de Palma)	A 650 metres a peu (7 minuts)	15 minuts	Sense barreres arquitectòniques
Castell de Bellver	C/ Camilo José Cela s/n	A 3,8 km en transport escolar (12 min.)	45 minuts	Barreres arquitectòniques a la Torre de l'Homenatge
Mur de la Memòria	Cementeri de Palma, Camí de Jesús, núm. 2	A 4,6 km en transport escolar (10 min.). Punt final de la ruta	45 minuts	Sense barreres arquitectòniques

Les fonts bibliogràfiques per a la reconstrucció de la biografia de Darder que trobam a les següents pàgines són, fonamentalment, les recerques d'Arnau Company i Lina Moner ja indicades.

Emili Darder Cànaves, compromès amb la cultura i la societat

Aturada 1: Bust d'Emili Darder a sa Plaça de sa Porta des Camp

El febrer de 2020, coincidint amb el vuitanta-tresè aniversari de l'afusellament d'Emili Darder i la celebració del Dia del Record a les Víctimes de la Guerra Civil i del franquisme, es va inaugurar el bust de l'últim alcalde republicà de Palma, a la plaça de Sa Porta des Camp, a pocs metres del que fos el seu domicili i seu del laboratori particular d'anàlisis clíniques. El bust de bronze, obra d'Eduard Servera, va ser una donació de l'Associació d'Amics i Amigues de Son Sardina i Sa Garriga.

El 20 de juny de 1895, al carrer de Can Vallori 18, va néixer Emili Darder i Cànaves. Seguint la trajectòria del seu pare, va realitzar estudis universitaris de Medicina a Barcelona, Madrid i València entre el 1909 i el 1915.

Placa d'homenatge a la casa natal d'Emili Darder. Font: *Ara Balears*

Font: Vilaweb

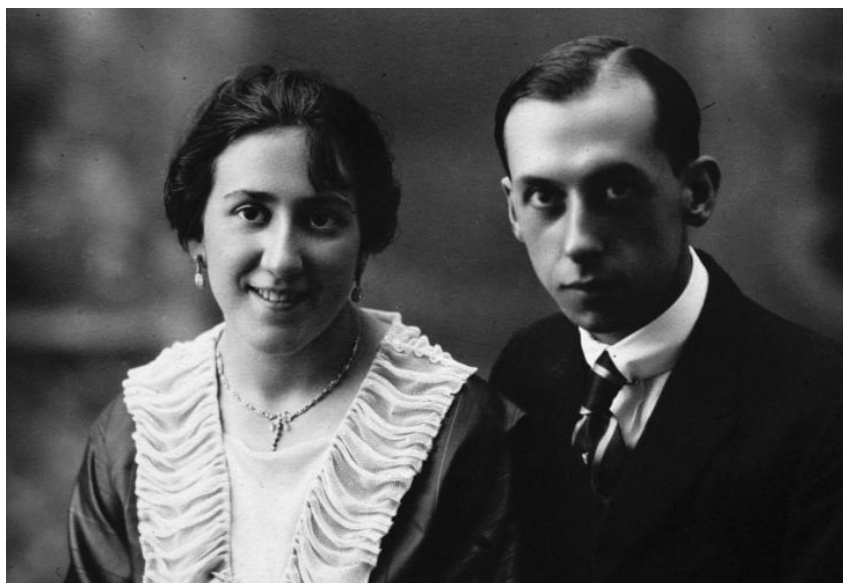
Durant aquells anys de formació va muntar un laboratori d'anàlisi, impulsat per la seva vocació com a metge i com a investigador, on va aconseguir diagnosticar una malaltia rara (coccidiosi hepàtica, produïda per les espores d'un paràsit) amb prou feines coneguda a Espanya.

Quan va acabar els estudis a València marxà a Madrid, on l'any 1918 es va doctorar, especialitzant-se en Anàlisi Clíniques. En aquest període es va formar amb especialistes com el doctor Nicolás Achúcarro Lund al seu laboratori neuropatològic i a l'Institut Nacional d'Higiene amb el doctor Gustavo Pittaluga Fattorini, introductor de l'hematologia moderna a l'Estat espanyol. Una vegada obtingué el doctorat, Emili Darder es traslladà a Barcelona on treballà en el Laboratori Municipal.

Així doncs, en els primers anys com a metge i de consolidació de la seva formació Emili Darder va treballar amb diversos metges i centres referents de l'època, i el febrer de 1918 va entrar a formar part del Col·legi Oficial de Metges de Balears.

Abans de començar la dècada dels vint el seu laboratori químic-microbiològic ja era un referent, no només a Palma sinó al conjunt de l'illa, i el 1921 el va traslladar al seu domicili, a escassos metres de la plaça de Sa Porta des Camp, en el carrer Antoni Planas. En el laboratori, a més de les seves recerques, dugué a terme diverses conferències, com les dedicades al tema de la sífilis. Així mateix, Darder col·laborà en el *Boletín del Colegio Provincial de Médicos de Baleares*, des de 1923 actuà com assessor en qüestions sanitàries de ciutat amb el batle i arquitecte Guillem Forteza Pinya i el 1925 dugué a terme un estudi sobre el paludisme a Mallorca que es presentà a la Comissió d'Higiene de la Societat de Nacions.

En l'àmbit estrictament privat, cal destacar que el 1921 va néixer la seva única filla, Emilia Darder Rovira, fruit del seu matrimoni l'any anterior amb Miquela Rovira Sellarés.

Emili Darder i Miquela Rovira es van conèixer a Deià el 1917 i es casaren el 1920 a Palma.
Font: *Última Hora*.

Font: Facebook.

Família Darder Rovira. Font: Facebook.

Durant la dècada dels anys vint es va consolidar la seva trajectòria professional, destacant-ne el trasllat a París per especialitzar-se en malalties infeccioses i el 1927 es va incorporar a l'Institut Provincial d'Higiene, a la secció d'Epidemiologia i Desinfecció.

Com a encarregat d'Epidemiologia i Desinfecció, a més de mantenir el laboratori al seu propi domicili, Emili Darder va impulsar una tasca notable de recerca, divulgació sanitària i prevenció de malalties infeccioses i vacunació.

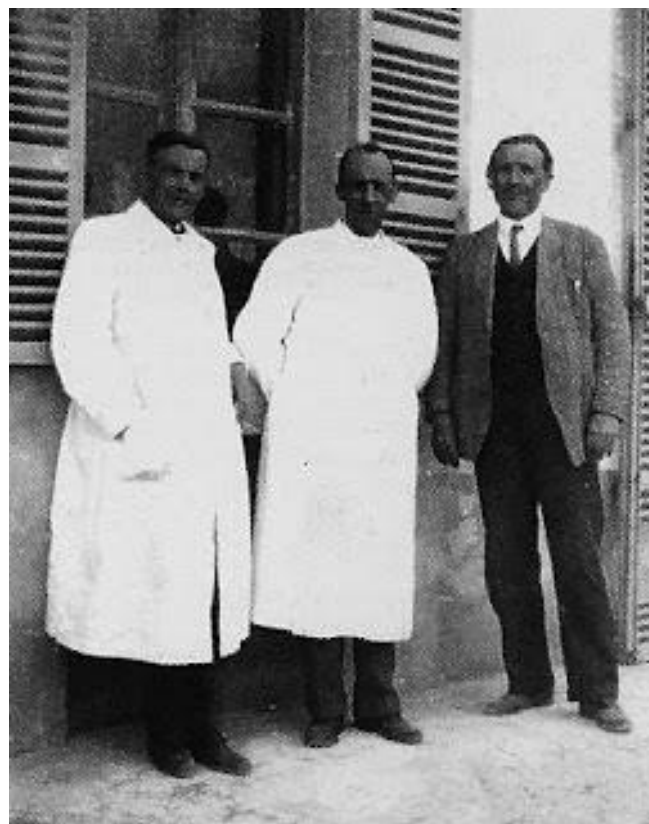
D'una banda va analitzar la situació sanitària de l'illa amb l'objectiu d'oferir resposta a les necessitats mèdiques de la població i fer front a epidèmies i rebrots.

D'altra banda, Darder impulsà la divulgació sanitària a través de publicacions en premsa, conferències, etc. Durant la dècada dels vint realitzà un estudi titulat *La lluita contra les malalties evitables*, que divulgà en diverses publicacions.

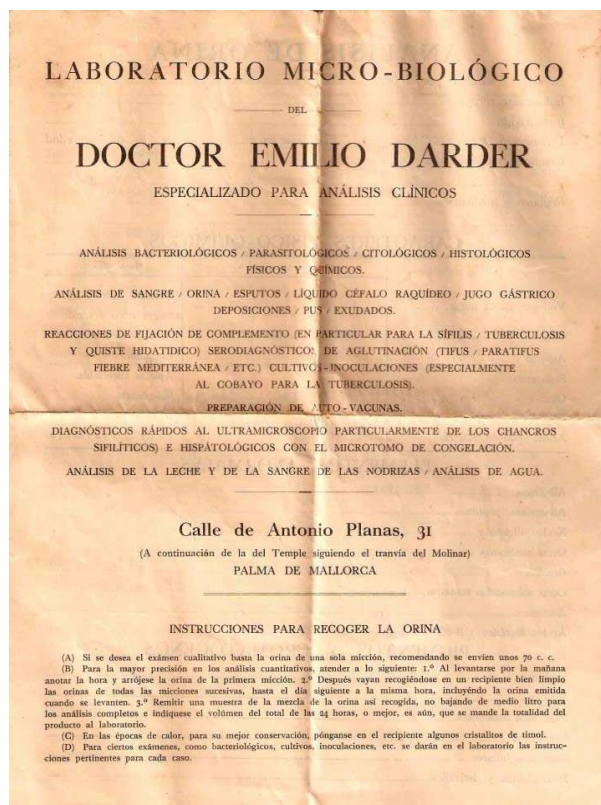
Entre les malalties de l'època destacaren la grip, la tuberculosi, la sífilis, el paludisme i la diftèria (d'aquesta darrera, per exemple, feu promoció activa de la vacunació entre els infants).

Campanya de vacunació. Imatge: Fotos Antigues de Mallorca (FAM).

Emili Darder en el centre de la imatge. Font: FAM.

Full informatiu del laboratori d'Emili Darder- Font: Fotos Antiguas de Mallorca (FAM).

Després de la caiguda de la dictadura de Primo de Rivera, es van viure mesos d'efervescència política entre els sectors progressistes. La participació política de Darder com a membre del Partit Republicà Federal de Mallorca va viure una etapa de creixement, i en paral·lel va mantenir la tasca mèdica i de divulgació higienicosanitària, arribant a organitzar una exposició d'Higiene Social organitzada per l'Associació per la Cultura de Mallorca. També mantingué la propaganda sanitària, a través de campanyes sobre vacunació antitífòdica i antidiftèrica i ensenyava a la població com podia emmalaltir de febres tifoïdes a través d'aigua contaminada, motiu pel qual era fonamental mantenir pous i cisternes en bones condicions, crear xarxes de clavegueram i construir dipòsits d'aigües brutes impermeables.

La primera parada de la ruta, a través del bust ubicat a les proximitats al seu domicili i laboratori, ens permet aprofundir en la perspectiva de Darder com a metge compromès amb les condicions higienicosanitàries de la població, especialment dels sectors més desfavorits. A més, el que fos el seu domicili va ser expropiat una vegada iniciada la guerra i és actualment propietat del Ministeri de Defensa, existint una campanya que reivindica la seva devolució i transformació en centre cívic.

Les eleccions municipals del 12 d'abril del 1931 van conduir Emili Darder a ocupar el càrrec de regidor a l'Ajuntament de Palma, fet històric que ens dirigeix al segon punt de l'itinerari.

En aquesta mateixa etapa de joventut Emili Darder va mostrar el seu interès per la identitat cultural i històrica de l'illa impulsant amb altres companys, el 1917, la publicació de la revista *Mallorca*. La publicació era de tarannà liberal, obert a tendències internacionals tant pel que fa a ciència com cultura, i pretenia la modernització de l'illa des de diversos punts de vista (cultural, social...). Malgrat l'impuls dels joves responsables, el juny de 1918 es va deixar de publicar la revista.

Més d'una vegada, Darder va lamentar la inferioritat cultural de l'illa, que atribuïa a l'individualisme que percebia entre la població, tot comparant amb Menorca, que comptava amb l'Ateneu de Maó, i Eivissa, que disposava del Museu Arqueològic, com a nuclis generadors de cultura.

Potser la seva anàlisi crítica va propiciar que el 1923 participés a la fundació de l'Associació per la Cultura de Mallorca, de la qual va ser vocal, vicepresident i entre 1925 i 1926, president. La primera seu social de l'entitat va estar al carrer del Bisbe Maura número 2 i el 1924 passà al carrer dels Socors número 62, a l'antic col·legi dels Pares agustins. Sabem que el 1930 el local era al carrer Palau número 40, on se dugué a terme l'Exposició d'Higiene Social⁷.

L'Associació per la Cultura de Mallorca es va centrar en la divulgació cultural a través de cursets, conferències, exposicions... També actuà com a entitat editora del butlletí *Associació per la Cultura de Mallorca. Quadern mensual*, entre d'altres publicacions.

Durant la presidència de Darder s'organitzaren actes d'homenatge a escriptors com Miquel Costa i Llobera i Marian Aguiló i s'organitzaren els Jocs Florals.

Com destaca Company⁸, a les activitats i publicacions derivades d'aquesta entitat, Emili Darder va incidir en nombrosos aspectes sanitaris, com la importància dels hàbits higiènics, va divulgar mecanismes per frenar la propagació de microbis, va impulsar una campanya contra malalties venèries, va exposar els efectes nocius de l'alcohol i va denunciar la higiene urbana deficient, entre altres aspectes.

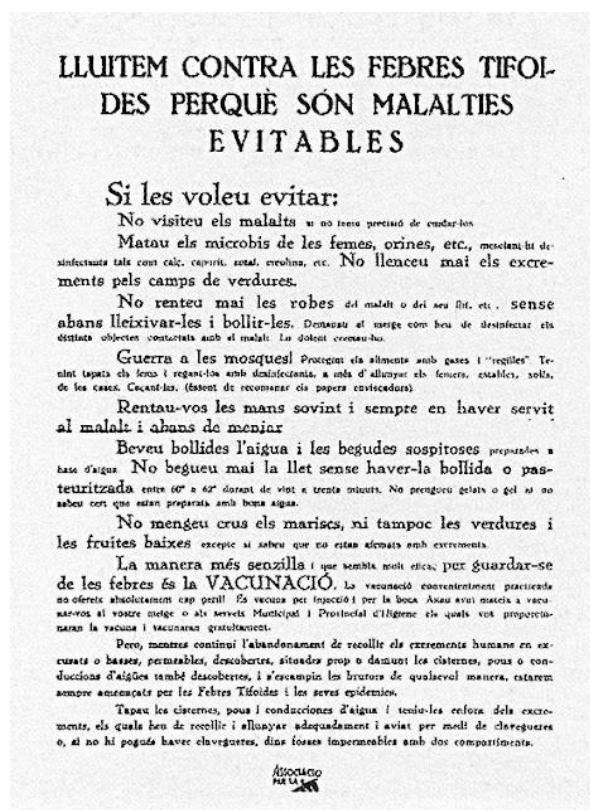
⁷ Company Matas, A. (2011). *Emili Darder i Cànaves... op. cit.*

⁸ Company Matas, A. (2008). *Emili Darder i Cànaves... op. cit.*

L'Associació per la Cultura de Mallorca, fundada mesos abans del cop d'estat de Primo de Rivera, tingué dificultats per dur a terme les seves activitats de promoció de la llengua i cultura catalana.

Malgrat tot, l'Associació per la Cultura de Mallorca va mantenir l'edició de *Quadern Mensual* (maig 1923-desembre 1925, total de 26 números), redactat en català i amb monografies sobre personatges destacats de l'illa. També es va mantenir *Almanac de les Lletres*, publicació anual editada per l'Associació per la Cultura de Mallorca i impresa a Sóller, entre 1921 i 1936, i redactada de forma íntegra en català.

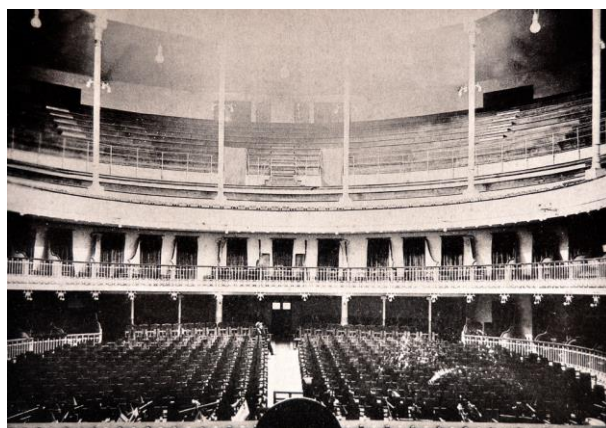
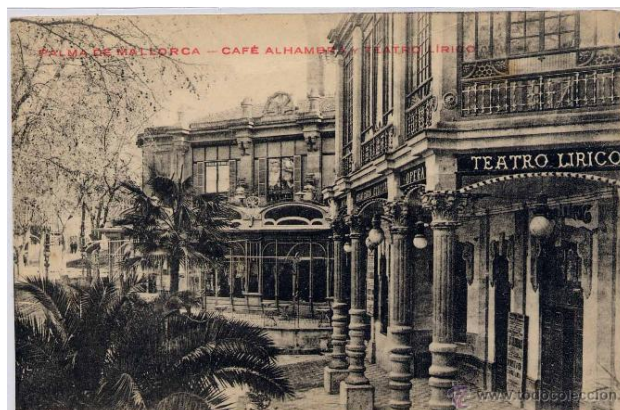
Un altre fet notable en l'àmbit cultural fou l'aparició de la revista d'alta cultura *La Nostra Terra*, iniciada el gener 1928, fins juny de 1936, i que patí la censura. A partir de 1930 aquesta revista fou l'òrgan d'expressió per a l'Associació per la Cultura de Mallorca. També estava redactada en català de manera íntegra i defensava l'autonomisme nacionalista, a més de representar un esforç per dur a terme una modernització política i cultural a l'illa. *La Nostra Terra* es trobà amb les reticències i el control del governador civil de les Balears (Pere Llores Badia) des del moment de la seva aparició. Llores sabia que la publicació no era partidària del règim i que a través de les seves pàgines podia alterar la calma política de Mallorca, de manera que optà per revisar totes les galerades dels números que van aparèixer mentre ocupà el càrrec (un total de 25).

Fulletó editat per l'ACM. Font: FAM.

Espais vinculats a la vessant cultural d'Emili Darder

- **Círculo Mallorquín:** Emili Darder va ser bibliotecari del Círculo Mallorquín entre octubre de 1929 i febrer de 1932, càrrec a través del qual impulsà la biblioteca amb l'adquisició de noves obres i la subscripció a publicacions. Durant aquests anys el president va ser l'advocat Antoni Pou Reus (republicà) i Darder va ser membre de la direcció del CM⁹.
- **Teatre Líric:** com a president de l'Associació per a la Cultura de Mallorca Emili Darder impulsà la Joventut Escolar, creada el 1930 i presidida pel mestre Joan Sanxo Llodrà. La Joventut Escolar era dependent de l'Associació per la Cultura de Mallorca i estava dedicada al foment de la llengua i cultura. Emili Darder i Gabriel Alomar, el 30 de novembre de 1930, varen presentar l'entitat al Teatre Líric. En aquesta presentació Darder manifestà les següents paraules: *«I si no hi ha més que un mitjà per fer ciutadans, que és la cultura, resulta que la tasca bàsica és fer cultura. Sí, fer cultura, cultura i cultura. Sempre hem entès que és el nostre deure de tots els llocs i de tots els instants»*¹⁰.

Teatre Líric. Font: FAM.

⁹ Company Matas, A. (2011). *Emili Darder i Cànaves... op. cit.*

¹⁰ Company Matas, A. (2011). *Emili Darder i Cànaves... op. cit.*, no paginat.

Emili Darder i la vessant política

La plaça de Cort el dia 15 d'abril al matí, declarat festa nacional.

La plaça de Cort el dia 15 d'abril al matí, declarat festa nacional.

Aturada 2: Stolpersteine o Pedra de la Memòria davant l'Ajuntament de Palma

Les Stolpersteine o Pedres de la Memòria són petits monuments de forma cúbica, d'uns 10 x 10 centímetres, obra de l'artista alemany Gunter Demnig. Inicialment van sorgir en honor a víctimes del nazisme, en color daurat, i posteriorment també s'han realitzat Pedres de la Memòria en color platejat en honor a víctimes del franquisme. Les Illes Balears són la primera comunitat autònoma de l'Estat espanyol que ha desenvolupat aquesta iniciativa.

En les Pedres de la Memòria s'hi grava el nom la víctima, data de naixement, dades de deportació o empresonament i data de defunció o alliberament, i es col·loquen a les voreres, ja sigui al lloc de residència o de treball de les víctimes, amb l'objectiu de captar l'atenció dels transeünts.

La Pedra de la Memòria en honor a Emili Darder es troba ubicada davant la façana de l'Ajuntament de Palma, a la Plaça de Cort, i va ser col·locada durant el mes de desembre de 2018. A la llegenda es pot llegir: «*Aquí treballà el batle Emili Darder Cànaves / Nascut 1895 / Detingut 20.7.1936 / Pres a Castell de Bellver / Assassinat 24.2.1937 / Palma*».

Aquest Lloc de Memòria, seguint les investigacions ja esmentades de Company i Moner, ens permet introduir l'anàlisi del perfil polític d'Emili Darder, primer com a regidor i posteriorment com a batle de la ciutat.

Com a militant del Partit Republicà Federal, Darder va ser elegit regidor de l'Ajuntament de Palma i va assumir la presidència de la Comissió Municipal de Foment, Beneficència i Sanitat i la presidència de la Comissió de Cultura, des de les quals va impulsar la modernització de la ciutat mitjançant un Pla de Reorganització dels Serveis Sanitaris i un Pla de Construccions Escolars.

Des de la Comissió Municipal de Foment, Beneficència i Sanitat Darder va impulsar polítiques d'higiene social dirigides a educar les classes populars en matèria sanitària i va reivindicar el condicionament dels habitatges per millorar-ne la salubritat. També va considerar que s'havien de millorar les condicions de vida de la dona en entendre que això revertiria en una millora de la situació infantil; així mateix, va començar a fer un seguiment de les dones durant l'embaràs i el postpart, fet que va representar, com indica Moner¹¹ un element innovador.

D'altra banda, els malalts de tuberculosi, càncer, malalties venèries i mentals van rebre també una atenció especial per part d'Emili Darder.

¹¹ Moner Mora, L. (2012). *Emili Darder i Cànaves... op. cit.*

La reorganització dels serveis sanitaris es va materialitzar en diversos dispensaris a la ciutat, així com en la millora en l'abastament, la depuració i la canalització d'aigua potable.

A més, a través del Pla de Reorganització dels Serveis Sanitaris es va tractar de millorar l'alimentació dels ciutadans municipalitzant els serveis de l'escorxador i creant un Servei d'Inspecció Mèdica i Veterinària que actuava a mercats i escorxadors.

El juny de 1934, essent batle, Emili Darder va inaugurar el Dispensari Central, situat als baixos de la Casa de la Vila. S'oferien serveis d'inspecció mèdiques escolars, d'otorinolaringologia, odontologia, oftalmologia, psiquiatria, maternologia i infància i fins i tot i havia un aparell de raig X¹².

Pel que fa a l'àmbit cultural, Moner¹³ posa èmfasi en què que el consistori estava gestionat per un nombre destacat d'intel·lectuals, i en conseqüència la cultura era entesa com un element de progrés i de modernitat essencial per a la creació de ciutadans lliures.

Emili Darder, ferm defensor d'aquests valors, va encapçalar la Comissió de Cultura entre el 1931 i el 1934, anys en què es va impulsar l'adequació sanitària d'edificis escolars, la construcció de noves escoles seguint els postulats higienistes i l'aplicació de nous mètodes pedagògics. Durant els anys previs a la república el nombre d'escoles públiques era insuficient, l'analfabetisme afectava més de la meitat de la població i els edificis escolars presentaven mancances notables, com ara manca de ventilació, llum, aigua corrent, pati o jardí. Segons les premisses d'Emili Darder, l'educació, amb implicació de les institucions públiques, contribuiria a transformar la societat per fer-la més justa i igualitària i millorant, per tant, la convivència ciutadana.

Per això, es va proposar l'objectiu d'arribar a escolaritzar el 90% de la població en edat escolar, a través de reformes a les escoles existents i la construcció de nous centres que havien de donar cabuda a més de vuit mil escolars.

La Comissió de Cultura va promoure el Projecte de Construccions Escolars, essent el finançament la seva principal dificultat.

El pla de construcció es va impulsar i desenvolupar principalment entre 1931 i 1934, fins a la suspensió del consistori per ordre governativa. En aquest temps es va millorar la xifra d'escolaritzats, es va dotar de material i mobiliari els col·legis i es van crear mecanismes per controlar l'absentisme. S'inicià així mateix la implantació de serveis de guarderia que permetien, especialment a les mares treballadores, poder desenvolupar la jornada laboral.

¹² Company Matas, A. (2011). *Emili Darder i Cànaves... op. cit.*

¹³ Moner Mora, L. (2012). *Emili Darder i Cànaves... op. cit.*

El desembre de 1933 es va inaugurar l'escola de les Cadenes, obra de Porqueras. Fou el primer edifici resultant del pla de construccions escolars de l'Ajuntament. Entre d'altres centres, es varen inaugurar les escoles de Son Espanyolet, Coll d'en Rabassa, Son Serra i Jaume I.

Acte oficial d'inauguració de l'escola de ses Cadenes el 25 de desembre de 1933.
Font: Company Matas, A. (2008). *Emili Darder Cànaves. El darrer batle republicà de Palma*. Ajuntament de Palma.

El maig de 1936 se va inaugurar la primera guarderia municipal. A la imatge apareixen Darder i Magdalena Mayol, presidenta de la secció femenina d'Esquerra Republicana Balear. Font: Company Matas, A. (2008). *Emili Darder Cànaves. El darrer batle republicà de Palma*. Ajuntament de Palma.

La Comissió de Cultura es va fer càrrec també de les colònies escolars, a les quals assistien els alumnes amb més necessitats sanitàries o econòmiques. L'objectiu de les colònies, que duraven un mes, era promoure la vida sana a través d'activitats a l'aire lliure, entre altres aspectes.

El projecte educatiu, com veiem, comptava amb un projecte d'atenció sanitària a la població escolar. En aquest sentit, es va crear el Servei d'Inspecció Mèdico-Higiènica Escolar, encarregat de la inspecció dels locals escolars, de dur a terme revisions mèdiques cada any als estudiants, etcètera. Com recull Janer¹⁴, Emili Darder va dissenyar una sèrie de fitxes, redactades en català, per demanar la informació necessària de les condicions dels locals i de l'estat de salut dels estudiants.

¹⁴ Janer Manila, G. (1983). *Emili Darder i la política sanitario-escolar de l'Ajuntament de Ciutat en temps de la Segona República*. Ajuntament de Palma.

Aquest grau d'innovació es va evidenciar en altres aspectes, com el fet que Palma, com destaca Moner¹⁵, va ser la primera ciutat del país que va comptar amb psiquiatre escolar.

Dins l'àmbit cultural, s'ha de dir que Darder va signar el juny de 1936 el document «Resposta als catalans», manifest a favor de la recuperació de la llengua i la cultura catalana a les illes Balears. Fou signat per més de cent representants culturals mallorquins i era resposta al manifest «Missatge als mallorquins» signat per intel·lectuals catalans. Poc després de la signatura de «Resposta als catalans» va tenir lloc el cop d'Estat; els sollevats acusaren els signants de traïció a la unitat de la pàtria i els consideraren culpables de separatisme. La persecució contra els signants va formar part de la política repressiva i també de desballestament de la cultura mallorquina, començant per l'Associació per la Cultura de Mallorca. La participació de Darder en aquest procés fou emprat com argument en el seu judici. Entre els impulsors de la repressió destacaren els germans Llorenç i Miquel Villalonga.

Durant els anys en què Darder va ser regidor la seva afiliació política va passar del Partit Federal Republicà a Acció Republicana de Mallorca, fundada el 1932 i adherida a Acció Republicana Nacional d'Azaña. Darder va participar en la fundació del nou partit i en la seva expansió territorial, arribant a convertir-se en la primera força republicana de Mallorca el 1933. Un any després, Acció Republicana de Mallorca es va incorporar a una coalició de forces polítiques que va donar lloc a Esquerra Republicana Balear, entre les files del qual també trobem Darder; era un partit mallorquinista, de caràcter nacionalista i que pretenia influir sobre sectors burgesos i populars.

El desembre de 1933, en un context d'ascens de les forces de centredreta al poder a nivell estatal, va presentar la seva renúncia el llavors alcalde Josep Tomàs Renteria, fet que va portar Emili Darder a ser elegit nou dirigent del consistori. Durant aquesta primera etapa com a alcalde Darder va comptar únicament amb el suport d'Acció Republicana i dels socialistes, arribant a enfrontar-se amb el Govern central a causa de la regulació de les estades d'estrangers i la jurisdicció de les costes. Aquest episodi li va causar un enfrontament amb el comandant militar de les Balears, Francisco Franco.

Tot i l'oposició, a la seva primera etapa com a alcalde, Emili Darder va inaugurar centres escolars, dispensaris i dipòsits d'aigua, a més de fixar les bases per construir cases per a obrers. També va impulsar la llengua i la cultura catalanes, tant a nivell institucional com a través del seu ús social.

¹⁵ Moner Mora, L. (2012). *Emili Darder i Cànaves... op. cit.*

Els fets d'octubre de 1934 van representar la destitució de Darder com a alcalde, que va tornar a encapçalar el consistori després de les eleccions de febrer de 1936.

En els escassos mesos previs al cop d'Estat es van reprendre obres públiques, es van inaugurar escoles bressol municipals i dispensaris. Varen finalitzar les obres del sanatori de Caubet i es van ampliar alguns menjadors escolars.

El 20 de juny de 1936, essent batle Emili Darder, es va inaugurar el Museu del Castell de Bellver. A l'inici de la república, el 1931, s'havia fet entrega del Castell de Bellver a la ciutat per part de l'Estat en un acte on assistí Darder, amb Francesc de Sales Aguiló, Francesc Julià i el ministre del Govern Lluís Nicolau d'Olwer.

Emili Darder es dirigeix al públic congregat davant l'Ajuntament. Any 1936. Font: Company Matas, A. (2008). *Emili Darder Cànaves. El darrer batle republicà de Palma*. Ajuntament de Palma.

Inauguració de la cantina escolar de l'Escola Graduada de Llevant el maig de 1936. Era la tercera cantina que s'inaugurava en el mandat de Darder, i s'ubicava al carrer general Ricardo Ortega, cantonada amb el carrer Mateu Enric Lladó. A l'acte, i la imatge, veiem Darder i el comandant militar Manuel Goded. Font: Del Hoyo Bernat, X., Company Matas, A. (2005). *Palma 1931-1936. L'evolució de la ciutat a través de la imatge*. Institut d'Estudis Balearics.

Emili Darder en el despatx. Va ser batle entre el 13 de desembre de 1933 i el 12 d'octubre de 1934, i entre el 20 de febrer i el 19 de juliol de 1936. Foto: FAM.

La Pedra de la Memòria en honor a Darder, ubicada davant de l'ajuntament, ens serveix de guia per a la narració de la seva vida política. Tot i això, i a efectes de no oblidar la perspectiva interdisciplinària, cal tenir en compte altres elements com les fotografies d'època o els textos polítics disponibles a *La Nostra Terra*, entre d'altres publicacions de l'època.

Espais vinculats a la vessant política de Darder.

- **Teatre Principal:** des de l'Associació per la Cultura de Mallorca es va impulsar l'Avantprojecte d'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears. El mes de juliol de 1931 es va reunir al teatre l'assemblea d'ajuntaments, entitats i corporacions que havien de discutir l'avantprojecte. Darder tingué un paper destacat en la defensa del text.
- **Escola Pública de ses Cadenes:** el 25 de desembre de 1933 es va inaugurar l'escola de Ses Cadenes, de l'arquitecte Porqueras. Era el primer edifici del pla de construccions escolars de l'Ajuntament de Palma i la seva inauguració representà el primer acte públic oficial d'Emili Darder com a batle de la ciutat. L'edifici també estava previst com a colònia escolar d'estiu, donada la seva ubicació propera a la mar.
- **Dipòsits d'aigua de Son Togores:** el 18 de març de 1934 es varen inaugurar dos dipòsits reguladors d'aigua a Son Togores. Les obres s'havien iniciat el 1932 i tingueren un pressupost de 800.000 pessetes. La canalització d'aigua representà una baula fonamental en el pla sanitari de l'ajuntament republicà.

Inauguració dels dipòsits d'aigua de Son Togores, el març de 1934. Ubicats a la cruïlla de la carretera Palma-Valldemossa. Darder hi assistí com a batle i organitzà un servei de transport per a que hi pogués assistir públic. Font: Del Hoyo Bernat, X., Company Matas, A. (2005). *Palma 1931-1936. L'evolució de la ciutat a través de la imatge*. Institut d'Estudis Balearics.

- **La seu del Partit Republicà Federal de Mallorca** (carrer Sanç, 11): a l'inici dels anys trenta el Partit Republicà Federal de Mallorca aglutinava el republicanisme mallorquí. La seu del partit es trobava al carrer Sanç 11, donant cabuda a reunions i actes de tipus social, polític i d'oci. Darder era membre de la junta directiva del partit a Palma i formà part de la candidatura entre republicans i socialistes a l'Ajuntament de Palma el 1931.
- **La seu d'Acció Republicana de Mallorca:** el febrer de 1932 es va constituir l'ARM, resultat d'una escissió del Partit Republicà Federal de Mallorca. Darder fou vicepresident del nou partit, que aconseguí una implantació destacada als districtes de Palma i també als municipis de Mallorca. El 14 d'abril de 1933 el partit inaugura una nova seu a la plaça de la Constitució, 120.
- **La seu d'Esquerra Republicana Balear:** el 8 d'abril de 1934, conseqüència de la reorganització de les formacions republicanes d'esquerra, es va crear ERB. Durant el Front Popular obri una seu damunt l'actual Bar Bosch¹⁶.
- **Diputació Provincial de Balears:** a més de regidor, entre maig de 1931 (o juliol de 1932, segons distintes fonts consultades) i fins a la seva renúncia al març de 1934, Emili Darder també va ser diputat provincial. Durant aquests anys, la institució, de caràcter supramunicipal, va destacar en el foment de l'educació i la cultura (a través de la promoció de biblioteques, beques, impuls a llengua catalana...), la beneficència, la sanitat i l'impuls de l'Avantprojecte de l'Estatut d'Autonomia, del qual Darder va ser ferm defensor. Darder realitzà diverses propostes de millora dels establiments beneficosanitaris i educatius.

Emili Darder, víctima de la repressió franquista

Aturada 3: El Castell de Bellver, centre de reclusió.

El matí del 19 de juliol de 1936 el general Manuel Goded proclamava el bàndol de guerra mitjançant el qual assumia el poder i destituïa les autoritats civils. Amb poques hores de diferència, Darder va patir un atac cardíac, cosa que no va impedir que fos detingut. Entre el 20 de juliol de 1936 i el 24 de febrer de 1937 va estar com a pres a l'Hospital Provincial en dues ocasions, al Castell de Bellver, i la seva última nit a la presó provincial.

El Castell de Bellver és un dels elements arquitectònics i patrimonials que, juntament amb la Catedral o la Llotja, caracteritzen la ciutat de Palma, i per extensió, el conjunt de l'illa.

¹⁶ Company Matas, A. (2011). *Emili Darder i Cànaves.... op. cit.*

Construït a inicis del segle XIV, seguint l'estil gòtic, narrar la història del castell també és narrar la història palmesana i mallorquina. Un dels episodis més tràgics allà viscuts és el de la Guerra Civil espanyola, quan el castell es va convertir –novament, ja que amb anterioritat havia servit de presó per a figures com Jovellanos– en presó.

Amb l'objectiu d'augmentar els espais de reclusió, el 23 de juliol de 1936 les forces rebels van habilitar el castell com a presó. De manera oficial va ser presó fins el 15 d'octubre de 1937, si bé els testimonis orals semblen indicar que fins i tot a inicis de 1939 el castell serví de presó. Els grafitis al patí d'armes i les coves també evidenciarien la presència de presoners més enllà de 1937.

El castell comptava amb cel·les normals i d'aïllament, espais de vigilància, cantina, cuina, latrines, dutxes i pati. El punt d'accés, a través del bosc, comptava amb una garita vigilada i era on els familiars deixaven la roba neta, recollien la roba bruta i era també on podien recollir o lliurar la correspondència amb els familiars.

La direcció de la presó l'ocupava un oficial de presons, i s'encarregava de coordinar els guardians, la majoria militars i personal de presons. Un capellà del Terreno ofería els seus serveis religiosos a Bellver; tampoc hi havia metge permanent, sinó que aquest s'hi desplaçava de manera periòdica o d'urgència.

En relació amb el desembarcament i la partida del capità Bayo, la presó de Bellver visqué una etapa de tensió. Es varen tancar unes seixanta persones de Manacor, Artà i Sant Llorenç des Cardassar, fet que provocà una sobreexplotació de l'espai i un empitjorament en les condicions de vida dels presoners: amuntegats, havien de compartir màrfega per dormir, o cercar espais com les arcades del patí d'armes.

Poc després tingué lloc al castell un altre fet insòlit: el 12 d'octubre de 1936 i després d'una pluja que destenyí la franja inferior d'una antiga bandera republicana, passant, per tant, del vermell al morat, els presoners feren mostres de befa i alegria. El tinent Gomila va disparar a l'aire i va envià els presos a les cel·les. Una estona després els feren formar a tots i el tinent Gomila en va triar tres a l'atzar: Joan Vidal Sureda, Andreu Nicolau Matas i Josep Picornell Porcel. Els afusellaren. Des d'aquell moment es convertiren en habituals els afusellaments de gent als voltants del castell.

Pel que fa a la vida diària dels reus, eren poques les activitats possibles: petites passejades, xerrar, dormir... Ara bé, el descans era gairebé impossible donades les condicions de l'espai i alguns arribaren a dormir directament sobre el trespol. Cal dir, a més, que tant a l'estiu com a l'hivern les condicions climàtiques al castell eren molt extremes, provocant freqüents malalties.

Alguns presos varen començar a dur a terme activitats de formació. Ramon Lacomba va aprendre a llegir i escriure gràcies al mestre Rafel Gamero.

Pel que fa a l'alimentació, s'ha pogut saber que era de mala qualitat, escassa i poc variada.

Les visites, com espai de reclusió, no estaven permeses, de manera que les cartes eren l'únic vincle amb l'exterior. Les cartes arribaven juntament amb els paquets de roba que les famílies feien arribar als presos un cop per setmana i amb un control previ per part dels guardes de la presó.

Els presoners del castell, igual que els d'altres presons, donada l'alta pressió humana, patiren un periple per diversos indrets, com el camp de concentració de Sant Joan de la Font Santa a Campos. Ara bé, el pitjor destí foren les tretes de presó: sota l'aparença d'alliberaments, les tretes foren la fórmula ideada pels colpistes per assassinar de manera extraoficial a persones que declaraven com a desaparegudes i així ho notificaven als familiars. Moltes víctimes eren presos de caràcter governatiu, fet que significa que no tenien cap causa judicial oberta i la seva vida depenia de la decisió del governador civil.

Canyelles i Ferrero-Horrach¹⁷, analitzen les condicions de vida al castell durant aquests anys –com hem vist, caracteritzats per una alta pressió humana i una escassa i mala alimentació–, i ens brinden un estudi biogràfic dels presos i dels grafitis que van quedar gravats al Pati d'Armes. Actualment, el Castell de Bellver, que serveix de seu al Museu d'Història de la Ciutat, compta amb un espai expositiu relatiu a la guerra a la Torre de l'Homenatge on es recullen els noms dels presos identificats, fotografies, cartes, dibuixos, així com un joc de dominó creat per Emili Darder durant el seu presidi.

Durant els mesos en què Darder va estar pres la seva salut va empitjorar de forma destacada, arribant a ser traslladat a l'Hospital Provincial el 17 de desembre de 1936.

Durant aquests mesos, a més, els seus béns van ser confiscats i únicament va poder veure la seva dona en dues ocasions, una prèvia a la seva execució.

Espais vinculats al captiveri d'Emili Darder

- **Hospital Provincial:** entre el 19 i el 27 de juliol de 1936 i entre el 17 de desembre de 1936 i el 23 de febrer de 1937, Darder va estar ingressat, com a pres, a l'Hospital General. La seva dona i la seva mare l'anaven a visitar des dels bancs de la plaça de la Sang i Darder saludava des de l'habitació.

¹⁷ Canyelles Canyelles, T., Ferrero-Horrach, A. (2018). *Bellver, presó franquista*. Ajuntament de Palma.

- **Presó dels Caputxins:** la nit del 23 al 24 de febrer de 1937, Darder, que era a l'Hospital General, va ser traslladat a la presó provincial dels Caputxins. Allà el jutge instructor li va comunicar la sentència i el dictamen i després el conduïren a la capella per rebre auxilis espirituals. Les darreres hores les va passar molt malalt, gairebé moribund. Cap a les sis del matí fou traslladat en cotxe al cementiri, per ser afusellat.

Aturada 4: Mur de la Memòria al cementiri de Palma

El 10 d'octubre del 1936 es va obrir la causa 978/1936 contra Emili Darder i Cànaves, Alexandre Jaume Rosselló, Antoni Maria Ques Ventayol i Antoni Mateu Ferrer. Diversos autors, com Moll¹⁸, Company¹⁹ i Moner²⁰ han transcrit i investigat el conjunt de la documentació relativa a la causa, que ha arribat a ser novel·lada per Rosselló²¹. Després de diversos mesos d'instrucció, el Consell de Guerra va tenir lloc el 15 de febrer de 1937. El defensor de Darder, Eusebi Pascual, va rebatre totes les acusacions que havia realitzat el fiscal contra el metge i alcalde, destacant la qüestió religiosa i la seva consideració com a separatista, i va apuntar que el sumari s'havia fonamentat en rumors i acusacions intencionades i no provades.

Tot i això, el tribunal va considerar els encausats responsables de rebel·lió i els va condemnar a pena de mort. La defensa va intentar aconseguir l'indult i la família de Darder va demanar clemència, entre d'altres, al bisbe Josep Miralles, sense èxit. L'assassinat de Darder i la resta d'encausats va tenir lloc durant l'alba del 24 de febrer de 1937, a les tàpies del cementiri de Palma i davant d'un públic nombrós, i es contextualitza en una de les etapes de més repressió per part de les autoritats rebels, caracteritzada per les execucions il·legals.

De les seves morts es va fer ressò la publicació *Mallorca Nova*, editada per mallorquins residents i exiliats a Barcelona durant la Guerra Civil. Els números 1 i 2 de la revista, apareguts el dia 1 i el dia 20 de juny de 1937, respectivament, incorporaren una fotografia d'Emili Darder i d'Alexandre Jaume, amb una comentari i ressenya biogràfica a la secció «Els nostres màrtirs». La publicació *Mallorca Nova* pot ser fàcilment consultada pels interessats a través de l'edició realitzada per l'Ajuntament de Palma i presentada el març de 2023²².

¹⁸ Moll Marqués, J. (2009). *Crònica d'una infàmia: el procés contra Emili Darder, Alexandre Jaume, Antoni Mateu i Antoni Maria Ques*. Editorial Moll.

¹⁹ Company Matas, A. (2008). *Emili Darder i Cànaves... op. cit.*

²⁰ Moner Mora, L. (2012). *Emili Darder i Cànaves... op. cit.*

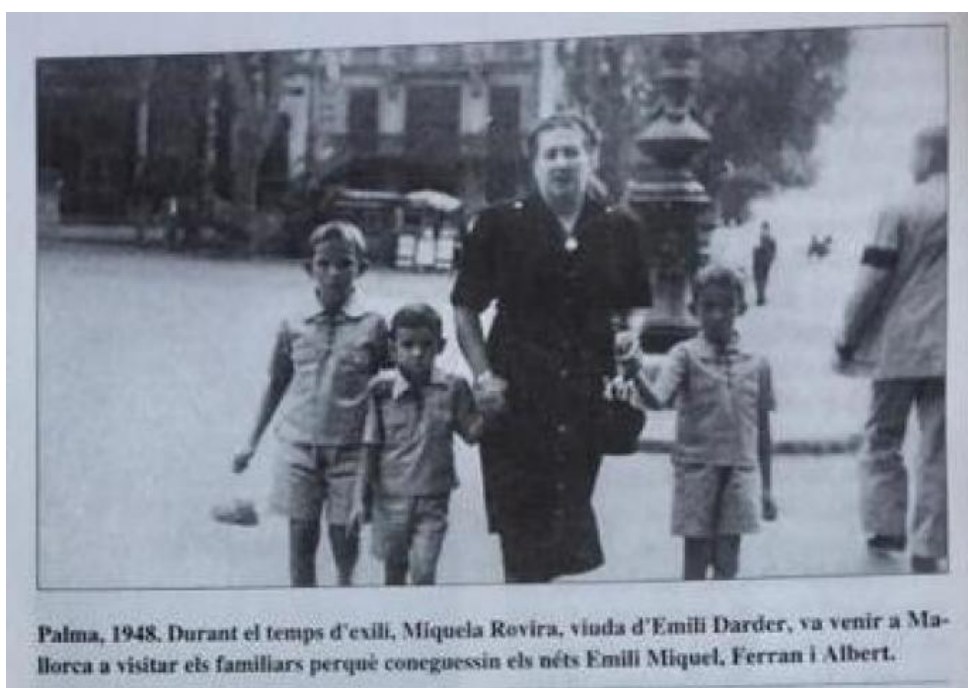
²¹ Rosselló Bujosa, G. (2010). *Tacats de sang. Causa 978 de 1936 contra Emili Darder, batlle*. Editorial Moll.

²² CEDOC UIB (2023). *Mallorca Nova*. Ajuntament de Palma.

En una última carta, Emili Darder, amb una salut afeblida, es va acomiadar de la seva dona i filla:

«Estimadíssima Miqueleta meva: ja veus que em demanin sa pena de mort, a mi, que he estat sempre s'homo més pacífic i més contrari a tota revolució. Si hi ha d'haver justícia no em poden fer res (...). Per mi esteu tranquil·les. Jo només passo pena per tu i per la meva nena. Haver-nos, en tot cas, de deixar, tant com us estimo! I m'apena molt la vostra situació econòmica. Que ma mare i ton pares us emparin (...). T'abraça i et besa fortíssimament i llargament amb tot l'immens amor que et te es teu homo, Emili»²³.

Miquela Rovira va rebre el cartutx d'una bala amb la data de l'assassinat de Darder inscrita, amb un anònim en què es deia que era el millor record que podia tenir del seu marit. A més de l'embargament dels seus béns, a la dona i a la filla de Darder se'ls va prohibir vestir de dol. El març del 1937 mare i filla van marxar a l'exili a França. Tornaren el 1950 i abans únicament de viatge a visitar els familiars, per a què coneguessin els seus nets (Emili Miquel, Ferran i Albert).

Miquela Rovira el 1948 a Palma amb els seus nets. Font: dbalears.cat

²³ Company Matas, A. (2008). *Emili Darder i Cànaves... op. cit.* p. 197-198.

Miquela Rovira. Font: Web Fideus

Com a Lloc de Memòria representatiu, el darrer punt de l'itinerari consisteix a visitar el Mur de la Memòria del cementiri de Palma, promogut per l'Associació de Memòria Històrica de Mallorca i l'Ajuntament de Palma. L'espai que fa dècades va ser escenari d'afusellaments, es va reinterpretar i reconvertir des de la perspectiva del record i de l'homenatge, donant lloc al Mur de la Memòria, dissenyat per l'arquitecte Josep Quetglas i inaugurat el 2011.

L'espai està format per un jardí i un conjunt escultòric amb una planxa de ferro de dotze metres de llargada amb el nom o referències anònimes de més de mil persones assassinades, així com una cadira de bronze a escala real simbolitzant el buit que van deixar les víctimes a les seves famílies. Complementen l'espai una rèplica a petita escala del mural d'en Frau i una placa de marbre blanc amb un text de l'escriptor Llorenç Capellà. Val a dir que, en aquest espai, ja als anys vuitanta, s'hi havia instal·lat una placa commemorativa als assassinats.

També al cementiri de Palma, a escassos metres del mur, trobem un Arbre de la Memòria, esculpit en ferro i amb cinc branques que representen cadascuna de les Illes Balears; davant de l'arbre, hi ha una plaça dedicada a les famílies de les víctimes, que durant anys anaven a les tàpies del cementiri buscant peces de roba i objectes dels afusellats, per reconèixer les pertinences dels seus familiars. Per això, a la plaça es va instal·lar una escultura

realitzada amb roba real de les víctimes, donada pels familiars, així com una placa amb un text de la investigadora Margalida Capellà.

Espai vinculat: tomba d'Emili Darder

4. Epíleg

La reivindicació de l'obra i llegat d'Emili Darder s'ha fet visible des de la transició fins els nostres dies a través d'homenatges, recerques històriques, publicacions, documentals... en definitiva, tot un conjunt d'iniciatives que han contribuït a fer visible la seva tasca en sanitat, educació i cultura.

L'octubre de 1976 Josep Forteza-Rei signà a la revista *Lluc* un article titulat *Semblança biogràfica del Dr. Emili Darder Cànaves*, on començava dient «Permeteu-me, que us parli d'Emili Darder: per uns, desconegut; per altres, oblidat; i per nosaltres, enyorat amb desolació i tristor»²⁴. En aquestes pàgines es fa referència a la tasca sanitària, política i cultural de Darder, en una data, la de 1976, que marca un punt d'inflexió en la reivindicació pública de la memòria democràtica. Resulta prou significatiu com Forteza-Rei, en el seu text, eludeix donar els noms del jutge instructor, del fiscal i altres membres del tribunal.

Ara bé, sens dubte, a aquest text de caràcter biogràfic seguien altres esdeveniments que contribuïren a fer visible un dels foscos episodis de la Història mallorquina del segle XX.

Una de les fites cabdals que es donaren durant els primers anys de transició fou la missa celebrada en motiu dels 40 anys del seu afusellament. Fou una missa oferida per la seva vídua i la seva filla, en la que Mn. Pere Llabrés i Martorell va pronunciar l'homilia *Un missatge per a la reconciliació entre els fills d'un mateix poble*, recollida per la revista *Lluc*. En reproduïm un fragment:

«Avui, una família cristiana de la nostra comunitat ens ha demanat un record, una pregària i l'expressió viva d'un sentiment de perdó, de reconciliació, d'un desig per a la convivència ciutadana i el futur en pau del nostre poble de Mallorca. En un dia molt trist de la història d'aquesta terra nostra, amarada tantes vegades de la sang i el sofriment dels seus fills, avui fa quaranta anys, vessava la seva sang Emili Darder»²⁵.

²⁴ Forteza - Rey, J. (1976). *Semblança biogràfica del Dr. Emili Darder Cànaves*. *Lluc*, 663, 14-18.

²⁵ Llabrés Martorell, P. (1977). *Un missatge per a la reconciliació entre els fills d'un mateix poble*. *Lluc*, 667, 19.

Uns anys després, concretament el febrer de 1983, es va dur a terme un homenatge a Emili Darder al Teatre Principal, ple de gom a gom. La iniciativa de l'acte havia correspost al Partit Socialista de Mallorca. Hagueren de passar onze anys des d'aquell homenatge multitudinari per a què Emili Darder fos nomenat Fill Il·lustre de Palma, concretament l'any 1994.

Alexandre Jaume Rosselló, també afusellat el 24 de febrer de 1937, fou nomenat Fill Il·lustre de Palma l'any 2016.

Podem trobar els seus retrats, en ambdós casos seguint la tècnica d'oli sobre tela, a l'Ajuntament de Palma. El retrat de Darder és obra d'Emili Cano López i el retrat d'Alexandre Jaume és obra d'Ángeles Cereceda.

Emili Darder compta també amb un institut d'educació secundària i un carrer amb el seu nom, i Alexandre Jaume és reconegut atorgant el seu nom a una sala del Castell de Bellver i a una plaça de Palma²⁶.

5. Bibliografia

- Avellaneda Artigas, J. (2022). *100 retrats de la Galeria de Fills i Filles Il·lustres*. Ajuntament de Palma.
- Balcells, A. (2008). *Llocs de memòria dels catalans*. Proa.
- Canyelles Canyelles, T., Ferrero-Horrach, A. (2018). *Bellver, presó franquista*. Ajuntament de Palma.
- CEDOC UIB (2023). *Mallorca Nova*. Ajuntament de Palma.
- Company Matas, A. (2008). *Emili Darder Cànoves. El darrer batle republicà de Palma*. Ajuntament de Palma.
- Company Matas, A. (2011). *Emili Darder i Cànoves : recorreguts en memòria del darrer batle republicà per conèixer la seva vida i obra*. Ajuntament de Palma, ARCA.
- Del Hoyo Bernat, X., Company Matas, A. (2005). *Palma 1931-1936. L'evolució de la ciutat a través de la imatge*. Institut d'Estudis Baleàrics.
- Ferrándiz, F. (2011). Lugares de memoria. Dins Escudero Alday, R. (coord.). *Diccionario de memoria histórica. Conceptos contra el olvido* (pp. 27-33). Los libros de la Catarata.

²⁶ Avellaneda Artigas, J. (2022). *100 retrats de la Galeria de Fills i Filles Il·lustres*. Ajuntament de Palma.

- Forteza-Rey, J. (1976). Semblança biogràfica del Dr. Emili Darder Cànaves. *Lluc*, 663, 14-18.
- Janer Manila, G. (1983). *Emili Darder i la política sanitario-escolar de l'Ajuntament de Ciutat en temps de la Segona República*. Ajuntament de Palma.
- Liceras Ruíz, A. (2018). Los itinerarios didácticos en la enseñanza de la geografía. Reflexiones y propuestas acerca de su eficacia en educación. *Unes. Universidad, Escuela y Sociedad*, 5, 67-81.
- Llabrés Martorell, P. (1977). Un missatge per a la reconciliació entre els fills d'un mateix poble. *Lluc*, 667, 19.
- Moll Marqués, J. (2009). *Crònica d'una infàmia: el procés contra Emili Darder, Alexandre Jaume, Antoni Mateu i Antoni Maria Ques*. Editorial Moll.
- Moner Mora, L. (2007). *Emili Darder i Cànaves (1895-1937). Vida i martiri*. Miquel Font.
- Moner Mora, L. (2012). *Emili Darder i Cànaves (1895-1937). Metge i polític, víctima de la repressió franquista*. Fundació Emili Darder.
- Ripoll Gil, E. (2021). *La Memòria Democràtica a les aules*. Lleonard Muntaner Editor.
- Rosselló Bujosa, G. (2010). *Tacats de sang. Causa 978 de 1936 contra Emili Darder, batlle*. Editorial Moll.
- Serra Busquets, S. (2001). *Els elements de canvi a la Mallorca del segle XX*. Edicions Cort.

6. Recursos audiovisuals

- Documental *Emili Darder (1895-1937)*.
- Documental *Passió d'Emili Darder*.
- Documental *Miquela*.

7. Webgrafia

- Ara Balears. www.arabalears.cat
- Direcció General de Memòria Democràtica del Govern de les Illes Balears. *Mapa Stolpersteine - Pedres de la Memòria*. Govern de les Illes Balears. <http://memoria.illesbalears.cat>
- Fotos Antiguas de Mallorca (perfil de facebook).
- Última Hora. www.ultimahora.es
- Vilaweb. www.vilaweb.cat

